De Sergeant Reynier Engelen op Rembrandt's „Nachtwacht”

DOOR

J. F. M. STERCK.

NKELE predikanten zijn door REMBRANDT's penseel vereeuwigd: ANSLO, SWALMIUS, SYLVIVS en misschien nog meer, wier portretten niet met zekerheid zijn aan te wijzen. Of hij ook katholieke geestelijken heeft geschilderd kan met grond worden betwijfeld. Slechts de grijsaard met het zware gouden bisschopskruis aan een dubbelen gouden keten om den hals, in 1630 geschilderd, en bewaard in de Königliche Galerie te Kassel, zou aan de afbeelding van een katholiek priester kunnen doen denken, indien deze niet meer den schijn had van een fantaisie des kunstenaars dan van een werkelijk portret. Het ligt ook voor de hand, dat de geestelijken zich meer tot de schilders onder hun geloofsgenooten gewend hebben, indien zij hun beeld voor het nageslacht wilden bewaren, dan tot REMBRANDT, die vermoedelijk wel het allerm minst met de katholieken in aanraking zal zijn gekomen.

Toch kan aangetoond worden dat REMBRANDT waarschijnlijk een keer, wel zonder 't te weten, of zelfs ook maar te vermoeden, het portret van een katholiek priester voor het nageslacht heeft bewaard, al is 't dan ook in een zeer ongewone houding en in een weinig geestelijke omgeving.

Reeds in zijn belangwekkend Gidsartikel „De Nachtwacht van Rembrandt” (Nov. 1890) heeft Dr. JOH. DYSERINCK, toen hij voor 't eerst nauwkeurig de namen der schutters, voorkomende op het schild aan den pilaar bekend maakte, er op gewezen dat daarbij voorkomt: REYNIER ENGELN, Sergeant. Hij voegde daaraan deze verklaring toe: „Eindelijk is REYNIER ENGELN — getuige het Verpondingboek dezelfde naam als INGELS — de Amsterdamsche Roomsche Katholieke advocaat (J. U. L.) die later in 1660 als pastoor van het S. Anna-kerkje te Outewael is werkzaam geweest.”

Ik wil trachten wat meer licht over REYNIER ENGELN of INGELS te verspreiden, en te ontdekken, welke der afgebeelde schutters van BANNINGH COCK's Vendel, den advocaat-pastoor kan voorstellen.

De familie ENGELN, ENGELS of INGELS behoorde tot de voorname katholieke geslachten, die in de 17^e eeuw te Amsterdam op den voorgrond treden. Verschillende harer leden staan vermeld onder de Regenten van godshuizen of liefdadige instellingen, komen voor onder de ontwikkelde geestelijken of blijken in relatie te staan met de groote geesten van hun tijd. Een lid dezer familie, JOHANNES ENGELS, heeft de schilderkunst beoefend, en wordt in een acte van 29 Juli 1669 vermeld, als zijnde 50 jaar oud.¹⁾ Eindelijk wordt nog te Amsterdam bewaard een fraaie zilververgulde kelk, waarop de namen van eenige leden dezer familie voorkomen.

Of bij de Amsterdamsche ENGELS dus liefde voor kunst en letteren bestond, behoeft niet te worden betwijfeld.

Hierop kom ik nog nader terug.

Eerst moet worden aangetoond, welke plaats REYNIER ENGELN in zijn familie en onder de burgerij bekleedde. Hij was de zoon van Mr. JAN REINIERSZ. INGELS en CUNERA VAN VEEN, en werd in 1620 geboren. De vader wordt door CASPAR VAN BAERLE (Poem. II. 573. Edit. 1655) genoemd: „advocatus et poëta insignis,” en P. C. HOOFT schrijft in 1634 aan zijn zwager BAECK: „D'Advocaet INGEL zondt ons eenighe Latijnsche veirsen, in de welke ujtgelejd was wat yders bedryf zoude zijn.” (Brieven, II, 397) Mr. JAN INGELS behoorde dus tot de huisvrienden van HOOFT en zal ook in den Muiderkring een welkome gast geweest zijn, waar wellicht ieder „zijn bedrijf” of rol had te vervullen.

Desondanks zou PIETER CORNELISZ. HOOFT tien jaar later, op 4 Juli 1644, als Drost van Muiden en Baljuw van Gooiland, een gewelddadigen inval doen in het buitenverblijf van zijn vriend den advocaat, den Ingelenburg te Ankeveen, in de hoop daar een „capelle der Pausgezinden” te ontdekken, zoo zelfs, dat de

¹⁾ A. DE VRIES, Biogr. Aanteek. O. Holl. 1885, 142.

Drost, voor de kamerdeur van den advocaat gekomen, „nadat de maaght pertina-citer ontkent had de sleutels te hebben", heeft „doen stooten op voorseyde deur, totdat zij, met het kossijn teffens uyt den muur op de vloer viel".¹⁾ Inderdaad ontdekte HOOFT daar de bedplaats van den oudsten zoon zijns vriends, pastoor BARTHOLD INGELS. Hoe de advocaat dit optreden heeft opgenomen, vind ik niet vermeld.

Vermoedelijk was het voor zijn oudste dochter ANNA, dat VONDEL heeft gedicht zijn „Maydeuntjes op Jonkvrou ANNA ENGELS geboortedagh, haer toegezongen door KONSTANTYN SOHIER", den zoon van SUZANNA HELLEMANS, de zuster van HOOFTS schoone LEONOOR. Ik hoop den lezer niet te ver van het onderwerp af te leiden door eenige regels van VONDELS lieve poëzy hier in te lasschen, zij strekken wèl tot karakteriseering der familie.

Nachtegaaltjen, in de loven
Van den groenen lindeboom,
By den klaren Aemstelstroom;
Zegh, wie leerde uw montje toveren,
En dat keeltje, zoet gebeekt?
ANNE, zing niet. Och! ghy treckt,
Och! ghy treckt met dat geluit
My de ziel ten lichaam uit.

Op dezen toon bestaan er vijf verschillende liedekens, 't een nog liever en geestiger dan 't ander. Ze zijn vóór 1644 gedicht. (UNGER, *Vondel*, 1642—45, blz. 174.)

ANNA's broeder REYNIER was advocaat als zijn vader. Aan de „Geschiedenis van het Maagdenhuis" door TH. VAN RIJCKEVORSEL, die uitvoerige gegevens omtrent dit geslacht verstrekt, ontleen ik hier de levensbijzonderheden van REYNIER, waarvan er ook vele voorkomen in Dl. II, bl. 130, der „Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem."

REYNIER was wel een der jongste kinderen. Zijn broeders en zusters waren: ANNA, AGATHA, JOANNA, DIVERA, CORNELIS, GERTRUDIS en SIMON, zooals ze op bovenvermelden kelk gegraveerd staan, die nog in de Parochiekerk van S. Anna bewaard wordt. Tenzij in plaats van JOANNA, JOANNES gelezen moet worden op dit kunststuk door de broeders en zusters aan REYNIER vereerd, ontbreekt in deze reeks nog de schilder van dien naam, die uitdrukkelijk als broeder van REYNIER genoemd wordt. Ook de oudste broeder BARTHOLD, pastoor te Ankeveen en later van het Maagdenhuis te Amsterdam, komt er niet bij voor. TH. V. RIJCKEVORSEL deelt mede dat REYNIER priester was van het

1) „Verhael van het debvoir by my gedaen in 't sluyten van de kerken ofte capellen der Pausgezinden te Hilversom" enz. (*Bijdragen voor de Gesch. v. h. Bisdom van Haarlem*, VIIIe Dl. bl. 234 volg.)

Oratorie en evenals zijn broeder Iuris Utriusque Lector. Waar hij de eerste jaren van zijn priesterschap arbeidde blijkt niet, maar van 1640 af schijnt hij gedurende twee of drie jaren te Uitgeest werkzaam te zijn geweest. Volgens de acta van het Haarlemsche Kapittel huurde hij in 't begin van 1653 een huis te Amsterdam ¹⁾ om er een kerkje te stichten. In 1660 werd hij pastoor van S. Anna te Outevaal, aan den St. Antoniesdijk, later Wittenburg. In 1663 verplaatste hij zijn kerkje naar Oostenburg en weer eenige jaren later naar Kattenburg, waar hij in 1673 is gestorven.

Van groot belang is 't, dat hij in zijn pastorie zijn portret in olieverf heeft achtergelaten, dat ons in staat stelt eenige opmerkelijke gevolgtrekkingen te maken. Op 't oogenblik is dit portret te zien in het Museum van den Amstelkring. Voor 't eerst werd de aandacht algemeen er op gevestigd door de Historische Tentoonstelling in 1876 te Amsterdam gehouden in 't Oûmanhuis, nadat kapelaan GOMPERTZ er reeds melding van had gemaakt in het 2e deel van de „Bijdragen voor Haarlem." In den catalogus wordt het daar op bl. 97, onder No. 1567 beschreven met vermelding van dit opschrift: „Op de schilderij leest men het devies L U Ç e et M U n D a. aet. 40. J.(?) Ingelius, pñt, fratri suo obtulit(?) Met wapen." Uit deze spreuk, een chronicum, blijkt dat de schilderij in 1660 is vervaardigd. Verder wordt REYNIER'S broeder JOANNES er als de schilder genoemd.

In de *Iconographia Batava* van MOES komt het voor onder No. 3920. Waar de heer MOES onder No. 2372 van zijn werk een ander portret van REYNIER ENGELÉN, door REMBRANDT in 1642 als sergeant op de Nachtwacht geschilderd, vermeldt, voegt hij, in een noot, daar deze opmerking bij: „Ten onrechte verwacht Dr. JOHS. DYSERINCK (Gids, 1890, IV, p. 251) dezen schutter met den pastoor REYNIER INGELS".

Het komt mij voor, dat deze bewering, zonder nader bewijs, niet kan worden aanvaard.

Moeilijk kan het toch worden aangenomen dat twee personen van zoo geheel gelijke namen, in die dagen toen gelijknamigen in den regel tot dezelfde familie behoorden, te Amsterdam geleefd hebben. Te minder daar de familie INGELS of ENGELÉN tot de voorname ingezetenen behoorde, en het dus niet waarschijnlijk is dat er twee mannen van stand, een sergeant van de schutterij en een advocaat, gelijktijdig geleefd hebben, die denzelfden naam droegen en niet tot die voorname familie behoorden. De eigenlijke geslachtsnamen waren toen hier onder de burgerij nog zeer weinig talrijk.

¹⁾ Bijdr. Bisd. Haarl. III. bl. 445, „Quod... REGNERUS ENGELIUS domum Amstelodami conduxerit, sit felix et faustum".

REYNIER ENGELEN,
sergeant van het vendel van FRANS BANNING COCK, 1642.

REYNIER INGELS OF ENGELEN,
Pastoor te Outewaal, 1660.

In de eerste plaats zou dan moeten aangetoond worden dat in die jaren te Amsterdam nog een familie INGELS of ENGELN bestond, ook van beteekenis, en waartoe dan de sergeant-schutter zou kunnen behooren.

Na een nauwkeurig onderzoek ben ik tot de stellige overtuiging gekomen, dat er slechts één familie INGELS of ENGELN in de 17e eeuw te Amsterdam bestaan heeft.

De sergeant REYNIER ENGELN en de advocaat-pastoor REYNIER INGELS moeten dus tot één familie, ja, tot één gezin behoord hebben en kunnen wel moeilijk anders dan één en dezelfde persoon geweest zijn.

Het gelukkig bewaarde portret van pastoor REYNIER INGELS komt deze veronderstelling nog krachtig bevestigen. Met dit portret voor oogen moest door mij in de eerste plaats onderzocht worden, welke der schutters op REMBRANDT'S fantastisch meesterwerk eenige gelijkenis vertoonde met de gelaatstreken van den pastoor van Outewaal. Zonder moeilijkheid ging dit niet. Want, behalve de hoofdpersonen, zijn er onder de schutters niet vele die trotsch kunnen zijn, dat REMBRANDT hun welgelijkend *portret* op zijn „Nachtwacht” heeft vereeuwigd. Beschouwd men met aandacht elk gelaat, dan blijkt eigenlijk meer de indruk van een kranigen kop, dan een afgewerkt portret door den schilder te zijn weergegeven.

Eén gegeven echter bestond, waardoor het portret van REYNIER INGELS tot eene bepaalde en zekere categorie onder de talrijke schutters beperkt moest worden, namelijk zijn jeugd. In 1620 geboren, was hij in 't jaar dat de „Nachtwacht” voltooid werd, 1642, ongeveer 22 jaar oud. Het portret dat hem als pastoor voorstelt is van 1660, en dus 18 jaar na de „Nachtwacht” gemaakt op ongeveer 40-jarigen leeftijd.

En inderdaad onder de jongere schutters komt één kop voor, die zulk een opmerkelijke gelijkenis vertoont met het portret van pastoor INGELS, dat ik geen oogenblik aarzel daarin den jongen advocaat REYNIER ENGELN of INGELS te herkennen.

Beide portretten staan hiernevens afgedrukt en het verschil van 18 jaar heeft blijkbaar maar zeer weinig in de trekken van den sergeant veranderd, zooals men zelf kan beoordeelen. Denkt men bij den een den fantastischen helm en bij den ander het stijve calotje weg; ziet men over 't hoofd, dat de een, als een jolig jong sergeant zijn lange speer overmoedig vooruitsteekt, en dat de ander als een deftig en ernstig geestelijke gekleed, ook in gebaar, blik en houding een groot contrast met zijn jeugdig portret vormt, dan blijft er zóóveel opmerkelijke overeenstemming in de onderdeelen van beide gezichten, dat alle twijfel aan de gelijkheid der beide personen wordt uitgesloten. Het fijne, aristocratische neusje bezit zoowel de schutter als de pastoor, de vorm van het ovaal in 't gelaat is

geheel gelijk op beide portretten, evenals de boog der wenkbrauwen. Een andere bijzonderheid, de groote afstand van de wenkbrauw tot het ooglid, die in niet veel gezichten voorkomt, is hier op beide portretten al zeer opmerkelijk. Den zwarten knevel en sik van den pastoor bezit de 22-jarige sergeant natuurlijk nog niet, maar het dons is bij hem reeds in dezelfde lijn aanwezig. De kleur der oogen is ook op beide portretten donker blauw of grauw.

Het komt mij voor, dat bij zooveel overeenstemming, wel met zekerheid kan worden aangenomen, dat de pastoor en de sergeant op de „Nachtwacht" één en denzelfden persoon weergeven, en dat Dr. HOFSTEDE DE GROOT in zijn grootsch uitgevoerd werk „Die Urkunden über Rembrandt", op bl. 122, volkomen terecht bij de vermelding van den sergeant, zegt: „REYNIER ENGELEN oder INGELS war ein Katholischer Rechtsanwalt und später Geistlicher zu Outewaal."

Hierdoor is het viertal personen op REMBRANDT'S meesterstuk, wier namen met zekerheid bij hunne portretten geschreven kunnen worden, met één vermeerderd. Naast FRANS BANNING COCQ, WILLEM VAN RUYTENBURCH, JAN VISSCHER, den vaandrig en JAN VAN KAMPOORT, den tamboer, behoort voortaan de sergeant REYNIER ENGELEN met name te worden aangeduid in den schutter in de bovenste rij, het dichtst bij den pilaar en vlak onder het marmeren schild staande.

Ten einde de gelijkenis met zooveel zekerheid als mogelijk te kunnen bepalen is de afbeelding van ENGELEN op de „Nachtwacht" direct naar het origineel genomen en expres voor dit tijdschrift vervaardigd. Het portret van den pastoor wordt hier voor 't eerst gereproduceerd naar de schilderij in het Museum Amstelkring.

Volgens de gegevens door mij aan VAN RIJCKEVORSEL ontleend, zou REYNIER INGELS reeds in 1640 geestelijke bediening hebben uitgeoefend, dus twee jaar voordat hij door REMBRANDT geschilderd werd, zoodat onder den schuttershelm een priester zou schuilen. Onmogelijk is dit niet. Doch daar VAN RIJCKEVORSEL voor dit jaar 1640 volstrekt geen bron aangeeft en ik een zoo vroegtijdig optreden van REYNIER als priester nergens elders vermeld heb gevonden, durf ik de bewering, dat hij in 1640 reeds gewijd was, niet volhouden, zonder nader bewijs.

Elke bijzonderheid die tot verklaring van REMBRANDT'S nog zoo raadselachtig meesterstuk kan strekken, behoort te worden bekend gemaakt, van hoe geringe beteekenis men haar ook moge achten. Daarom worden hier beide portretten uitgegeven en heb ik gemeend wat van REYNIER INGELS bekend is daarbij te moeten mededeelen.

Amsterdam, Febr. 1907.